

Bagi Ibolya

CSORTOPILTÓL MOSZKVÁIG*Megjegyzések Jurij Andruhovics prózájához*

„Andruhovics prózájában látom az író szemét, melyet egy bajor kisvárosban, ahol együtt szerepeltünk, élőben is láthattam, van benne valami abból a déliesebb kópéságból, amely minden nagy irodalmon belül az észak-dél kettősségnek testet ad, mindenesetre engem ennek a kedves fickónak a jelenléte, felolvasása, langaléta mozgása, koccintása, vigyora arra serkentett, hogy bizalmat előlegezzek neki, igen, ez mester lesz, ha el nem szúrja, ezért bátorkodom megjegyezni, hogy a könyv első fele jobb, mint a második, s hogy a szerző hagyta magát elszakítani a szemléletestől az elvont-verbális felé, noha ott sem kellett teljességgel nélkülölnie a tehetségének mindenütt feltörő vagy felszivárgó jelenlétét. Ha most átugornánk a mennyei íróklubba, láthatnánk, hogy Andruhovics Gogol és E. T. A. Hoffmann és Bulgakov asztalánál ül, nem semmi, hogy az idősebb kollégák odahívták az asztalukhoz” – írja Konrád György 2007-ben, Andruhovics *Moszkoviáda* című regényének előszavában.¹ S valóban, a magyar író „jóslata” bevált: Andruhovics napjaink ukrán irodalmának legismertebb s egyben legvitatottabb szerzője, akinek művei – prózája, költészete, esszéi – évről évre vihart kavarnak, s melyek demonstrálják a szovjet korszak éveit alatti „szükségyszerűen eltorzult ukrán irodalmi kánont”² felrobbantani szándékozó írói attitűdöt. Vlagyimir Jeskiljov, az ukrán posztmodern kutatója kegyetlen íróniával mond ítéletet a kultúra jövőjét fenyegető, torz jelenségek fölött: „Nap mint nap tízezer ukrán iskolában működik egy hatalmas gépezet, mely archaikus dolgokkal eteti a fiatal nemzedéket. E gépezet működésének következtében egyszerűen megszűnik az emberek érdeklődése az ukrán kultúra iránt. Ez a gépezet lényegében ellenünk, a modern művészet képviselői ellen is dolgozik. Az összes hatalmas a dinoszauruszok ragadták magukhoz, mindenütt csak velük találkozol. S most nekünk kötelességünk felszámolni ezt a szituációt.”

1 KONRÁD György, *Remek fíntorgás* = Jurij ANDRUHOVICS, *Moszkoviáda. Rémmegény*, ford. KÖRNER Gábor, Gondolat, Budapest, 2007, 7.

2 BOJTÁR Endre, *A romantika árnyoldalai*, Alföld 2011/5., 107.

Andruhovics munkásságát leginkább a „posztmodern” szemlélet- és kifejezésmóddal hozzák kapcsolatba, még hozzá joggal, bármennyire nem körülhatárolt is ez a fogalom. A posztmodern írások sajátosságai, poétikai jegyei közül számos elemet sorolhatunk fel, többek között ilyen a műegészről alkotott nézet újszerűsége, a nézőpontok és hangnemek váltogatása, a nyitott struktúrák hangsúlyozása, a mű „széttagolt totalitásként” (Foucault) való felfogása, az elbeszélte történet megszakítottasága, az intertextualitás, ironikus viszony a szubjektum középpontba helyezéséhez, kísérletezés a nyelvvel, az „élőnyelviség” előtérbe állítása stb. A posztmodern szerző szellemi pozícióját jellemzi „a mindenféle átfogó ideológia és utópia iránti kritikus viszony, valamint a marginalizált társadalmi csoportok és kulturális gyakorlataik felé fordulás”.³ Természetesen mindez egy meghatározott történelmi, társadalmi, kulturális kontextusban érvényesül: „Ugyanakkor az idézetjátékok, a stilisztikai sokrétűség, a retrospektivitás, az ironia vagy a karneváli jelleg önmagukban még nem posztmodern művészeti stratégiák, hiszen a kontextusuk meghatározatlan.”⁴

Mint a posztmodernnek tartott közép-európai szerzők többsége, Andruhovics is a nemzeti önazonosság, a tradíciók folytathatósága, s ezzel kapcsolatban a korszerű kultúrafelfogás problematikuságának kontextusában fogalmazza meg hitét, kétségeit, vízióit. Különös hangsúlyt kap tehát Ukrajna „köztes léte”, Kelet és Nyugat közé ékeltsége, történelmének „zaklatottsága”, az ebből is fakadó heterogenitása – mind etnikai, mind nyelvi szinten.

Már önmagában a „közép-európai” vagy „kelet-közép-európai” meghatározás is számos dilemmát vet fel, mellyel kapcsolatban évtizedek óta folyik a vita, az értelmezések különbözősége, nézetek, nézetrendszerek ütközése mind a mai napig jellemzi az ezzel kapcsolatos polémiát. Lendvai L. Ferenc szerint:

[a] földrajzi vidékek, tájak és régiók aszerint határolódnak el és manifesztálódnak, hogy az emberek, akik bennük élnek, milyen módon konstituálják őket – másfelől viszont ez persze nem teszi érvénytelenné, hogy a földrajzi viszonyok már önmagukban véve objektív adottságok, melyektől a köztük élő emberek semmiképp sem tudnak eltekinteni. A földrajzi környezet az ember számára

3 KALAFATICS Zsuzsa, *Posztmodernen innen és túl. A kortárs orosz próza dilemmái*, Protea Kulturális Egyesület, Budapest, 2018, 11.

4 Boris GROYS, *A posztszovjet posztmodern*, Magyar Lettre Internationale 1997/26., 29.

oikumené – épp ezért hiába nézegetnénk akármeddig is Európa hegy- és vízrajzi térképét, sosem tudnánk valódi régiókat fölfedezni benne, ha nem gondolnánk mindig oda az ott élő embereket: termelési módjukkal, mindennapi és kulturális, politikai és szellemi életükkel együtt.⁵

Andruhovics prózájában a „ki vagyok?” és a „hol vagyok? dilemma” olyan determinációs hálót sző az önmaga létét értelmezni kívánó – elsősorban önéletrajzi ihletésű – hősök köré, mely alapvetően meghatározza nemcsak a szövegek kvázi-cselekményét, de a sokrétegű narráció sajátosságait is. A többértelmű, heterogén világ felszínre hozza a szubjektum önazonosságának s egyben önértelmezésének kérdését. A tájak és kultúrák szövevénye megnehezíti a tájékozódást „saját” és „idegen” között, ahogy Andruhovics szövegeinek „multikulturális” közegében is folyamatosan aktualizálódik a „közép-európaiság” ellentmondásokkal teli fogalma. Czesław Miłosz *A mi Európánk* című esszéjében a következőket írja:

Úgy tűnik tehát, hogy Közép-Európa a XX. század e szakaszában csak néhány közép-európai értelmiségi gondolkodásában létezik. E soknyelvű, sok népet magába olvasztó térség múltja mégis közös, és nagyon határozottan jelenik meg városainak architektúrájában, egyetemi hagyományaiban és az irodalmi alkotásokban. Csak látszólag mond ellent ennek a sokféleségnek, hogy Közép-Európa a jelenben is magán viseli az egységesség vonásait. Cseh vagy lengyel, magyar vagy észt, litván vagy szerbhorvát nyelveken írt műveket olvasva felfedezni vélek bennük egy sajátos hangnemet, s egyfajta sajátos érzékenységet, amit hiába keresnénk akár a nyugat-európai, akár az amerikai vagy orosz irodalomban.⁶

A többdimenziós tér érzékelése, különös tekintettel az utazás (mely Andruhovics prózájának egyik legkedveltebb motívuma) során feltáruló kultúráköziség létélményére, a kulturális tapasztalat lelki-szellemi feldolgozására újabb és újabb kifejezésformákat, narratív eljárásokat indukál, melyek szerves kapcsolatban vannak a szubjektum önértelme-

5 LENDVAI L. Ferenc, *Közép-Európa mibenlétének problémája = Közép-európai olvasókönyv*, szerk. MÓDOS PÉTER, Osiris – Közép-európai Kulturális intézet, Budapest, 2005, 13.

6 Czesław MIŁOSZ, *A mi Európánk = Kell-e nekünk Közép-Európa?*, Századvég (Különszám), Budapest, 1989, 104.

zésével, az alkotói én önvizsgálatával. A külső világhoz való viszony, legyen ez a tér tágas (tájak, régiók) vagy zárt (ház, otthon), az egzisztencia belső lényegét határozza meg.

Nem mindegy ugyanis, mondhatnánk, hogy az én alkotja-e meg a táj olvasatát és csak ebben önmagát, vagy a tájformák és kulturális alakzatok mutatják fel az én olvasatát, és csak ebben önmagukat. Amikortól fogva úgy tűnik, az útleírás „önmagunk regénye”, már nem a polikulturalitás felmutatása többé a szöveg alapértéke, hanem az „én” mint tér-közi, kultúra-közi, sajátosan politopikus termék.⁷

Mindez a közép-európaiság vonatkozásában, Ukrajna „köztes létere” vetítve rendkívül plasztikusan jelenik meg Andruhovics prózájában, regényeiben és esszéiben egyaránt. A geográfiai tér átminősül az elválasztottság és összetartozás metaforikus dimenziójává:

A Kárpátok nem más, mint hatalmas kapocs, mely összefogja a lét kaotikus szétszóródásra hajlamos részeit. Egyetlen hatalmas szeizmikus erőfeszítés a Kárpátok, különleges energialehetőségek és feszültségek övezete. A Kárpátok földi értelemben elválaszt, de kozmikus értelemben összeköt. Biztos, hogy mindkét értelem egyformán elengedhetetlen és fontos. Ha pedig így van, akkor ezzel kezdetét veheti a dialógus. A lényeg, hogy soha ne érjen véget. Minden mást bízunk Arra, Akinek nincs se kezdete, se vége.⁸

Andruhovics első regényében, a *Rekreációban* (1992) számos posztmodern eljárással él: a mű szövegvilága fragmentumokból épül, mintegy véletlenszerűen követik egymást a történetet képező események, melyek több nézőpontból bontakoznak ki, s melyek középpontjában egy Csorotopilban, ebben a fiktív provinciális kisvárosban felelevenített ősi hagyomány, a tavaszköszöntő Feltámadó Lélek ünnepe áll. E groteszk rendezvény adja a hősök élményeinek forrását, az abszurditásig fokozva valóságos és vélt tapasztalataik kavalkádját, kaotikus egymásba fonódását. Ugyanakkor „a forradalmian újnak tekintett kisregény szokatlanul »tiszteletlen« külsőségei ellenére nagyon is szervesen illeszkedik

7 FARAGÓ Kornélia, *Kultúrák és narratívák. Az idegenség alakzatai*, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2005, 13.

8 Jurij ANDRUHOVICS, *Charpatologia chosmophilica* = Uő., *Shevchenko is OK*, Ráció, Budapest, 2004, 66.

az ukrán szellemi hagyományba – legalábbis abba, ami belőle folytatható és aktualizálható”⁹.

A szerző egy olyan térbe vezeti az olvasót, ahol alapvetően dominálnak a karneváli elemek, melyek egybecsengenek Mihail Bahtyin karneváleméletében kifejtett nézeteivel, a gogoli prózahagyományra építő koncepciójával.

Az ukrán népünnepélyek és vásárok élete, amelyeknek Gogol kitűnő ismerője volt, közvetlen szervező elvül is szolgált az *Esték egy gyikanykai tanyán* legtöbb elbeszélésének: [...] A népünnepély tematikája és a zabolátlanul víg ünnepi atmoszféra határozza meg ezekben az elbeszélésekben a szüzsét, az alakokat és a hangnemet is. Az ünnep, a vele kapcsolatos hiedelmek, a különleges, fősza badult és vidám ünnepi atmoszféra kizökkentik az életet a rendes kerékvágásból, és lehetővé teszik a lehetetlent [...]. Az evés, az ivás és a nemi élet ezekben az elbeszélésekben mindig ünnepi, karneváli jeleget mutat. Hangsúlyoznunk kell még a ruhacserék és a legkülönbözőbb misztifikációk, a verekedések és a leleplezések óriási jelentőségét. Végül, ezekben az elbeszélésekben a gogoli nevetés mindig tisztán népünnepélyi nevetés.¹⁰

A csortopili rendezvény karikatursztikusán patetikus prospektusa, melyet Macapura, „minden korok és népek zseniális rendezője” állított össze, így indít:

Tisztelt egybegyűltek, honfitársak, polgárok! Ránk köszöntött a nap, midőn a Fényes Kozák Lélektől lebírván reszketés és félelem lett úrrá a gonosz és a reakció sötét erőin! Itt az idő, hogy megmutassuk magunknak és az egész civilizált világnak, mily dicső Apák fiai vagyunk, s kiknek forró Vére folyik ereinkben. Ezen a napon kell egy ünnep, mely egyesít bennünket az alkotás és építés iránti osztatlan lelkesedésben. Csortopil, az ősi és örök – akárcsak a mi egész, szenvedéssel teli történelmünk –, ünnepelni hív. A Léleknek fel kell támadnia!¹¹

9 KÖRNER GÁBOR, *Ördögök városa* = Jurij ANDRUHOVICS, *Rekreáció*, ford. KÖRNER GÁBOR, József Attila Kör, Budapest, 1999, 116.

10 MIHAIL BAHTYIN, *A szó művészete és a népi neveléskultúra (Rabelais és Gogol)* = Uő., *A szó esztétikája*, Budapest, Gondolat, 1976, 354–364.

11 ANDRUHOVICS, *Rekreáció*, 26.

Ez a jelmezes felvonulással, multságokkal, énekkel, tánccal, verssel és színelőadással tarkított népi karnevál, ez a „rekreáció-ünnepe” tömeget vonz a városba, köztük a főhősöket, a fiatal poétákat. Hric, Nemirics, Martofljak alakjának a Bu-Ba-Bu-s költők, Jurij Andruhovics, Viktor Neborak és Olekszandr Irvanec a prototípusai.¹² Jellemzésüket Martofljak, a szerző regénybeli alteregójának ironikus szavaival ecseteli az elbeszélő: „Egyébként tehetséges fiúk, becsületesek, megvesztegethetetlenek, a nemzet színe-virága, az új idők gyermekei, harmincéves költők, mindegyik azt képzei, hogy ő szarta az Alpokat, közben meg az egész csak szexuális kielégítetlenség és tomboló hiúság...”¹³ Az ő „személyiségképletét” viszont feleségének mélyesen szubjektív, a rajongást és elutasítást vegyítő szavaiból olvashatjuk ki. Andruhovics, mint annyiszor más esetben is, a felsorolás és ismétlés expresszív erejét érvényesíti:

Az ukrán költészet reménysége, Rosztiszlav Martofljak, harmincéves munkanélküli, két gyermek apja, az én két gyermekem apja, férjem, Rosztiszlav Martofljak, hízásra és alkoholizálásra hajlamos, iszákos, csavargó, szerető apa, népszerű közéleti személyiség, képviselőjelölt, ragyogó beszélgetőtárs, idős hölgyek kedvence, figyelmes fiú, Rosztiszlav Martofljak, a kényelem és a forró fürdők szerelmese, éjszakai vándor, éttermi oroszlán, konzervatóriumi leánykák álma, a legnagyobb gyermekem, egoista, pipogya fráter, nemes szívű, gálans lovag, gyengéd szerető, közönyös és önző szerető, hiú szerető, tökéletlen szerető, arany szerető, fantasztikus szerető, sugár a testemben, ó, Martofljak!¹⁴

A hősök kalandjai, kóborlásai többféle, leginkább szubkulturális teret kapcsolnak össze (kocsma, bordélyház), melyeket a táj hol nosztalgikus-émlékező leírása, hol látomásos képzete színezt. A provinciális kisváros helyszíneinek díszletei között zajlik a karnevál, a halál feletti győzelem ünnepe, hőseink azonban gyakran kilépnek e díszletek közül. Önálló egyéniségként viselkedve, saját, időnként fantasztikusnak tűnő tapasztalataik alapján vonják le következtetéseiket, s hozzák

12 Bu-Ba-Bu (Burlaszka, Balahan, Buffonada, azaz Burlaszka, Vásári komédia, Bohózat) – 1985-ben Lvivben alakult irodalmi csoportosulás, mely mindenekelőtt az irónia, a groteszk, nem ritkán a burleszk elemeire építő költői alkotásokban a szovjet rendszer kritikáját adja.

13 ANDRUHOVICS, *Rekreáció*, 14.

14 *Uo.*, 12.

kapcsolatba az „egyedit” az „általánossal”, mindezt történelmi, politikai, kulturális témájú eszmefuttatásokba ágyazva. Andruhovics egy ironikus passzus erejéig önmagát is „beleírja” a szövegbe: „– Nem rossz – szakította félbe Martofljak –, csak ezt nem te írtad, hanem Andruhovics... – Tényleg, ő is jön? – kapcsolódott be a beszélgetésbe Nemirics. – Azt hiszem, nem – mondta Martofljak. – Úgy hallom, most valami prózát ír.”¹⁵ Az identitásprobléma több figura esetében is groteszk színezetet kap, gyakran nem tudni, ki kicsoda valójában, amit csak fokoz az elbeszélő gyakran változó nézőpontja, mikor is az egyik megnyilatkozás átcsúszik egy másikba, s a narráció a megszólaló stílusának megfelelően variálódik.

A regény tragikomikus lezárása a végsőig fokozza az olvasó elbizonytalanosodását a „történetek” illetően. A városba bevonuló katonák egy puccs során brutálisan terelik egybe az ünnepség résztvevőit, s csak az utolsó bekezdésekből derül ki, hogy ez az akció is a karnevál része. A rendező így zárja le a rémisztő események sorát:

– Kedves barátaim! Polgártársak! Ifjak és leányok! Örömmel üdvözlöm önöket eszelős akciónk második napjának kezdetén. Az ünnepség főrendezője, Pavlo Macapura szól önökhöz. Gondolom, mindannyiuknak tetszett ez a kissé nyers és váratlan tréfa, ez a happening, aminek akaraton kívül részesei lettek. Remélem, senki sem érzi magát megbántva vagy megsértve. Mellesleg a programban meglepetést ígértünk. Két óra múlva mindenkit szeretettel várunk az ünnepi vásáron. Most nyugodtan oszoljanak szét és mulassanak tovább. A tömegjelenetekben ifjúsági és kísérleti színházak művészei működtek közre. Köszönjük meg forró tapssal a remek játékot!¹⁶

A regényben Csortopil, azaz „Ördögváros” lesz az a hely, ahol a kollektív és személyes emlékezet „rekreálja” a történelmet, a kultúrát, a sajátosan ukrán szellemiséget és mentalitást a szerző etnikai-kulturális tapasztalatának hol ironikus, hol „beleérező” narratív leképezése során.

Bár a röviddel a *Rekreáció* megjelenése után született *Moszkoviáda* (1993) sem nélkülözi az előző regényben kipróbált posztmodern eljárásokat, ez a mű már más „játékra” épül, különös tekintettel a szerző

15 *Uo.*, 36.

16 *Uo.*, 112.

szubjektumfelfogására. Miután én-regényről van szó, az elbeszélő pozícióját mindenekelőtt a moszkvai közeg határozza meg, mely a fiatal költő-tanonc gyakorlati élettere, s egyben szellemi tájékozódásának terepe is. Realitás és látomás, mítosz és valóság, elutasítás és vonzódás elegye ez a „mélyen szubjektív” szöveg, melynek nyelvi, prózapoétikai megoldásai kétségtelenül magukon viselik a posztmodern beszédmód jegyeit. A regény Otto von E. személyes „kálváriájának” kivetítése az őt körülvevő kis- és nagyvilág szintjére, a különféle nációkat befogadó kollégium sokszínű és ellentmondásos világára, s vele párhuzamosan Moszkva, a metropolisz, s bizonyos értelemben a felbomló szovjet birodalom térképére.

A mű különleges tér-idő struktúrája plasztikusan leképezi a szerző szubjektumfelfogását. A zárt és nyitott terek karakterisztikája, az időutazások egymásutánja, az állandóság és az átmenetiség, a törvényszerű és a véletlen perspektívája összhangban van a szubjektum kifejeződéssel, az alkotói léttapasztalathoz fakadó „én-értelmezéssel”. Egzisztenciális életlélmények, az egyes cselekménymozzaikokban rögzített konkrét események leírása mellett a lét univerzális kérdései nyilvánulnak meg a mikro- és makrovilágok rajzában, melyek közül hangsúlyos az otthon képe, mint a világba vetett én egyik legfontosabb viszonyítási pontja. E külső, tárgyi szféra bensősége az emléknarratívák közzében a nemzetfelfogás aspektusából is jelentést nyer:

Barátom nemrégiben régi képeslapokat mutatott nekem, annak a városnak a fotóival, ahol lakom. Lehetek vagy ötvenévesek. De én felkiáltottam: ebben a városban szeretnék élni! Hol van?! Mit csináltak vele? Miért nincs jogom a saját sörömre? Őrület! Ezért Ukrajna Oroszországtól való teljes és maradéktalan különválása mellett vagyok! Éljen az ukrán és az orosz nép megbonthatatlan barátsága! Higgyétek el, nincs semmi ellentmondás e között a két mondat között. Boldogságot és virágzást kívánok a nagy orosz népnek! A mi sörünkre és a ti sörötökre!¹⁷

Moszkva „rémregénybe” illő világa a hős számos kalandjában, testi-lelki megpróbáltatásaiban, álmaiban és képzelgéseiben mutatkozik meg. A hiteles történelmi események közé csempészett fiktív történések, az elbeszélő-hős személyes életének „stációi” mögött lépten-nyomon

17 ANDRUHOVICS, *Moszkoviáda*, 73.

felsejlenek a várossal kapcsolatos sztereotípiák, mítoszok és pletykák, de az orosz kultúra ősi dilemmái is. Otto von E. létezése igazolásának útjait kutatja, ami összekapcsolódik költői létével. „Különben megleghe-
tősen hiábavaló létezés ez, úgyhogy teljes joggal tekinthetne rá megve-
téssel ama Felettünk Örökődő Valaki, ha nem lenne az a pár jól sikerült
sor abban a néhány, alapvetően félresikerült versben – mindez persze
édeskevés a nagy nemzeti ügy szempontjából.”¹⁸

A kultúrák találkozása, legtöbbször konfliktusa számos esemény-
mozzanat alapja, melyekben domináns szerepet játszik a „hely szelle-
me”. Az irodalmi kollégium, ez az ideiglenes szálláshely olyan toposz,
mely minden látszólagos nyitottsága ellenére zárt tér, melynek sokszínű
és soknyelvű közegét nyomasztó labirintusként érzékeli a hős, ahol az
emberi kapcsolatok relativitása, az értékek kuszasága nincs összhang-
ban a kaotikus világban helyét kereső, a dolgok értelmét kutató költő
szellemi igényességével. „Hát ilyen az élet ebben az elátkozott lukban,
ebben az irodalmi kollégiumban, amelyet igazolásul és önmaga meg-
nyugtatására talált ki a rendszer; ebben a hatemelet útvesztőben a rém-
séges főváros közepén, a félig halott birodalom rothadó szívében.”¹⁹

A *Moszkoviáda* egyik lényeges tematikus vonulata a metróélmény
tárgyiasítása, s a hős értelmiségi létéből fakadó elvonatkoztatott, álta-
lánosított, történelmi-politikai szintű, abszurd elemekben bővelkedő
interpretációja. A metró mint Moszkva emblematikus terét Otto von
E. olyan útvesztőként érzékeli, melyben bolyongva kérdésessé válik
nemcsak fizikai létének valóságossága, de a világra vonatkozó gondo-
latainak adekvát volta is. E hermetikusan zárt térben megszűnnek az én
megszokott tájékozódási pontjai, a valós tapasztalatok apokaliptikus
látomásokkal keverednek, a létbiztonság elvesztésének érzete kilátás-
talanná teszi e pokoli világból való menekülést. Ezáltal a föld alatti
birodalom, ez az ismeretlen tér az én halálos fenyegetettségének, az
ember kiszolgáltatottságának, védtelenségének metaforájává is válik.
A rendkívül erőteljes, posztapokaliptikus víziót megjelenítő képek
a látható és láthatatlan szférájában idézik a múltat, reflektálnak a jelen-
re, miközben nyomasztó jövőt vetítenek előre, s alapvetően egy másik
birodalom mintegy örökös jelenlétét hivatottak illusztrálni. Az andru-
hovicsi „kormányzati metró”, az ún. „közlekedési és telekommuniká-
ciós zóna” ezáltal a már nem létező, de mégis megkérdőjelezhetetlenül

18 *Uo.*, 12.

19 *Uo.*, 34.

jelen lévő „birodalmiság” szimbóluma lesz. „Valamilyen titkos, tilalmas dolog léggömb lengi be ezt a helyet. Sok millió büntettet temettek el itt. Ezeknek az elhagyatott folyosóknak nagy stratégiai jelentőségük van. Itt kovácsolták a legfényesebb győzelmeket. Ezek azok a katakombák, ahonnan előmászott a birodalom, és ahová, ha bealkonyul, visszatér.”²⁰

A regény eseményszerkezetében rendszeresen visszatérő motívum az alkohol és a szex mámore adta tudatállapot nemegyszer naturalisztikus jelenetekben bővelkedő megjelenítése, mely ellenpontozza a szerelem intimitásának, szelíd érzékiségének gyakran finoman hangszerelt képeit. A szerző ezekben az epizódokban is virtuóz módon használja a nyelvet: a poétikus hevülettől fűtött lírai fordulatok, a filozófiai traktátusok elvontságát idéző „kvázi-tudományos” nyelvezet mellett a durva köznyelvi formák, vulgáris, trágár kifejezések sajátos ötvözete „burjánzik” e szövegrészekben. Az elbeszélő alkohollal kapcsolatos, iróniával fűszerezett eszmefuttatásai sorra-rendre rímelnék a posztszovjet lét birodalmiságáról alkotott nézeteire. „Ebből is látszik, hogy a birodalomnak idejekorán gondoskodnia kellett volna a részegeseiről. Ahelyett, hogy a liberalizmus meg a nacionalizmus szélmalmaival harcolt, a vallásosság boszorkányára meg az emberi jogok védelmének kísértetére vadászott, elég lett volna gondoskodnia hű részegeseiről. Hogy mindig legyen mivel berúgniuk. Hogy szeressék rémséges feleségeiket. Hogy magukhoz hasonló gyerekeket csináljanak. És kész. De a birodalom elárulta a részegeseit. És ezzel törvény-szerűen elindult a bomlás útján.”²¹

Andruhovics hősének gondolati rendszerében a Moszkva képviselte Oroszország birodalmi léte, a „centrum” szellemisége a legproblematisabb, mivel közvetlen összefüggésben van saját „poszt”-létével, ukránóságával, Ukrajnával. Otto von E. a narrátor pozíciójából a tolerancia, a humánus prioritásának elvét hirdetve tágabb dimenzióba helyezi e kérdést:

Szívesen kezet nyújtok bárkinek az égvilágon. A kurva életbe, hiszen mindenki boldogságra teremtett – habár mindenki mást ért alatta. Nincs ebben semmi rettenetes vagy elítélendő; letépem a tökét annak, aki azt képzei, hogy ebben valami rossz van. Hiszen olyan kevesen vagyunk, és olyan aprók a fagyos világűrhez képest,

20 *Uo.*, 163.

21 *Uo.*, 54.

hogy semmiképp sem engedhetjük meg magunknak azt a luxust, hogy gyűlöljük egymást, vagy területi követelésekkel lépünk fel egymással szemben. Pláne pártpolitikai, nemzetiségi vagy faji alapon.²²

A jelenlegi súlyos történelmi helyzetben tragikus módon visszhangoznak II. Sándor orosz cár másfél évszázada írott szavai:

A kisoroszkok nagy része rendkívül alaposan bizonyítja, hogy semmiféle sajátos kisorosz nyelv nem volt, nincs és nem is lesz, és hogy az egyszerű nép által használt tájszólásuk azonos az ukránorosz nyelvvel, csupán megromlott a lengyel hatás következtében, hogy a közös orosz nyelv ugyanolyan érthető a kisoroszkok, mint a nagyoroszok számára, sőt sokkal érthetőbb, mint egyes kisoroszkok és különösen a lengyelek által számukra most kiagyalt, úgynevezett ukrán nyelv.²³

Csak reménykedhetünk, hogy „az ország valóságossága”, „már-már fádalmasan valóságos léte” (Andruhovics), a nemzeti kultúra életképessége, a történelmi katalizmák feldolgozhatóságának hite garanciát ad a jövőre nézve: „A remény az, hogy az emberiség általában észre tér: különbözőségeiből nem ellentét lesz, hanem hasznos kiegészülés; üdvös béke tehát.”²⁴

22 Uo., 71,

23 BALLA Gyula, *Az ukrán „új hullám” lírája = Most – Punte – Hid. A Tiszatáj kelet-európai szemléiből*, szerk. OLASZ Sándor, 1989, 159.

24 ILLYÉS Gyula, *Elpuskázott tartomány*, Tiszatáj 1974/10., 3–5.; Uo., 7.